

**Bartłomiej Michalak, *Mieszane systemy wyborcze*
Cele, rozwiązania, konsekwencje
Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu
Mikołaja Kopernika, 2013, ss. 466**

Na rynku wydawniczym w 2013 roku ukazała się książka Bartłomieja Michalaka, pracownika Wydziału Politologii i Stosunków Międzynarodowych toruńskiej Alma Mater, zatytułowana *Mieszane systemy wyborcze. Cele, rozwiązania, konsekwencje*. Jest to niewątpliwie publikacja godna polecenia wszystkim zainteresowanym problematyką funkcjonowania systemów wyborczych, a szerzej — mechanizmom wyłaniania reprezentacji parlamentarnej. Bez cienia wątpliwości można stwierdzić, że monografia ta stanowi ogromne źródło wiedzy nie tylko dla studentów takich kierunków, jak politologia, stosunki międzynarodowe czy prawo, ale również badaczy teoretyków i praktyków analizujących demokratyczne mechanizmy wyłaniania reprezentacji politycznej we współczesnych państwach. W polskiej literaturze prawniczej i politologicznej niewiele jest książek tak kompleksowo i rzetelnie traktujących o mieszanych systemach wyborczych. Dodatkowo warto podkreślić, że problem wyboru konkretnego systemu wyborczego, jaki ma być stosowany w poszczególnych państwach, wydaje się kwestią najwyższej wagi, determinującą w znacznym stopniu poziom i sposób legitymizacji całego systemu politycznego. W wielu państwach toczyła, toczy się i najprawdopodobniej nadal będzie trwała ożywiona dyskusja nad tym, jaki system wyborczy implementować i rozwijać w danym państwie, tak by dzięki niemu osiągać pożądane rezultaty. W wielu nawet bardzo ustabilizowanych demokracjach, w których od lat sprawdzają się przyjęte i wielokrotnie wykorzystywane mechanizmy wyborcze, także podejmowane są próby fundamentalnych czy czasami jedynie korekcyjnych zmian systemu wyborczego, co dowodzi, że jest to ten obszar systemu politycznego, w którym

nieustannie poszukuje się takich rozwiązań, które w opinii inicjatorów będą lepiej odpowiadały na dynamicznie zmieniające się warunki otoczenia. Różne dylematy związane z doбором systemu wyborczego, jakie powstały u progu transformacji w wielu państwach Europy Środkowej i Wschodniej, potwierdzają tylko to, że jest to skomplikowana i jednocześnie wrażliwą materią do czynienia. Wybory we współczesnych demokracjach są przecież kluczowym elementem świadczącym o legitymizacji władzy, ale również podstawowym narzędziem, dzięki któremu obywatele w sposób swobodny mogą dokonywać transpozycji swoich preferencji wyborczych na mandaty przedstawicielskie. To, czy ta swoboda jest rzeczywiście gwarantowana obywatelom, zależy od wielu czynników i niejednokrotnie może się zdarzyć, że konsekwencje, jakie niesie z sobą stosowanie konkretnego systemu wyborczego, mają istotny wymiar deformujący nie tylko, jeśli chodzi o oddających głos, ale również w kontekście funkcjonowania całego systemu politycznego. Tym bardziej należy z nieukrywaną satysfakcją odnotować fakt ukazania się książki opisującej zagadnienia związane z działaniem mieszanych systemów wyborczych.

Bartłomiej Michalak należy do młodego pokolenia badaczy zajmujących się zagadnieniami systemów wyborczych, prawa wyborczego oraz partii i systemów partyjnych. Jego bogaty dotychczasowy dorobek obejmujący kilka monografii i prac zbiorowych, a także wiele artykułów w wysoko rankingowanych periodykach krajowych i zagranicznych dobitnie świadczy o tym, iż Badacz jest niekwestionowanym autorytetem w dziedzinie, którą się zajmuje. Posiadane szerokie doświadczenie naukowe Autora gwarantuje wysoki poziom merytoryczny opracowania i klarowność analizy. Również w prezentowanej książce Czytelnik odnajdzie wskazane walory i z pewnością wszystkie zawile do tej pory zagadnienia funkcjonowania mieszanego systemu wyborczego zostaną uporządkowane, dzięki czemu staną się bardziej czytelne i jasne.

Warto nadmienić, iż gruntowne i rzetelne przeanalizowanie zagadnień mieszanego systemu wyborczego jest zadaniem niezwykle skomplikowanym, gdyż wymaga sporych umiejętności analityczno-syntetyzujących, a jednocześnie dobrego warsztatu badawczego pozwalającego uchwycić dane kwantyfikowalne. O problemie tym wie każdy, kto choć raz spróbował prowadzić badania ilościowe i łączyć je z badaniami jakościowymi. Lektura książki Bartłomieja Michalaka dowodzi jednak, że z wyzwaniem tym Autor uporał się znakomicie. I choć, jak sam pokreślił we wstępie, dziękuje wielu osobom z różnych ośrodków politologicznych w Polsce, które pomogły mu w przygotowaniu i nadaniu określonego kształtu finalnego monografii, to i tak należą mu się słowa uznania za całość wykonanej pracy.

Autor posługuje się językiem precyzyjnym i fachowym, a jednocześnie uproszczonym w tych fragmentach, w których nie ma to wpływu na jakość

wyvodu. Schemat analizowanej pracy jest dość prosty, ale sprawdzony. Książka składa się z pięciu rozdziałów, z których dwa pierwsze mają charakter teoretyczny, w trzecim opisano podejmowane zagadnienia, a czwarty i piąty są rozdziałami empiryczno-porównawczymi. W książce ograniczono zakres analizy mieszanych systemów wyborczych do najistotniejszej kwestii, jaką są relacje między systemami wyborczymi a systemami partyjnymi, i należy przychylić się do opinii Autora, że jest to optymalne rozwiązanie. Wydaje się, że przyjęty taki właśnie sposób prezentacji zagadnień jest uprawniony i nie można mieć do tego uwag krytycznych. Jednakże można odczuwać pewien niedosyt, że nie podjęto próby poszerzenia zakresu analizy mieszanych systemów wyborczych o te wątki, które również są niezwykle ważne i ciekawe zarówno z poznawczego, jak i z praktycznego punktu widzenia. Szkoda więc, że na przykład nie pokuszono się przynajmniej o syntetyczne ujęcie zachowań elektoratu, kandydatów czy parlamentarzystów wybieranych na podstawie ordynacji mieszanej. Podobnie pominięto wpływ reguł wyborczych na strategie marketingowe czy ewolucję modelu organizacyjnego partii politycznych. Podzielając jednak uwagi Autora, że takie poszerzenie zakresu badań w rezultacie uniemożliwiłoby ostatecznie przedstawienie tych wszystkich wątków w jednej monografii, należy z pełną odpowiedzialnością przyjąć i zaakceptować ostateczne delimitowanie obszaru badań, jaki został przedstawiony w monografii.

Jak już wskazano, książka podzielona została na pięć rozdziałów, w których strukturze odnotować można podrozdziały, co zdecydowanie ułatwia prezentację zagadnień i stanowi niewątpliwie ważny element porządkujący skomplikowaną materię systemową. Przystępując do krótkiego przedstawienia kwestii, które poruszył Autor w poszczególnych rozdziałach, należy stwierdzić, że w rozdziale pierwszym zatytułowanym *Systemy wyborcze jako przedmiot badań politologicznych* Bartłomiej Michalak w sposób niezwykle precyzyjny i wyczerpujący określił i uzasadnił pole badawcze. Czytelnik znajdzie tu między innymi cenne rozważania na temat systemu wyborczego i jego znaczenia we współczesnych demokracjach. Bardzo obszerny przegląd definicji i to w ujęciu zarówno prawniczym, jak i politologicznym, świadczy o próbie zaprezentowania różnorodności i złożoności badanej materii, jeszcze raz dowodzi również, że tak naprawdę brak jest powszechnie przyjętej i akceptowanej jednej definicji systemu wyborczego. Mimo to Autor przyjmuje na użytek prowadzonych badań, co należy uznać za konieczne, koncepcję powszechnie wykorzystywaną w środowisku politologów, zaproponowaną przez Douglasa Rea'a, według której można mówić o regułach rządzących procesem, w którym preferencje wyborcze elektoratu są wyrażane jako głosy, a następnie przekładane na dystrybucję władzy państwowej (zazwyczaj miejsca w parlamencie) pomiędzy rywalizujące partie polityczne (s. 27). W dalszej części pierwszego rozdziału zaprezentowane zostały polityczne konse-

kwencje, które są generowane na różnych szczeblach systemu politycznego, a wynikają albo z działania konkretnych mechanizmów wyborczych, albo też z czynników psychologicznych determinujących zachowania elektoratu, kandydatów czy też wybranych reprezentantów. Słusznie zatem wyodrębnia się tu cztery zasadnicze obszary, w których polityczne konsekwencje oddziaływania określonego systemu wyborczego są najsilniejsze, a więc: zachowania elektoratów, system partyjny, partie polityczne jako instytucje, parlament i rząd. W związku z tym skonstruowanie odpowiedniego systemu wyborczego ma swe istotne aspekty polityczne, ma bowiem: umożliwić alternację władzy; uformować legislaturę tak, aby odzwierciedlała główne tendencje opinii występujące wśród wyborców; stworzyć socjodemograficzną reprezentację w parlamencie; ułatwić formowanie stabilnego i sprawnego rządu; sprzyjać obejmowaniu stanowisk publicznych przez ludzi, których osobiste kompetencje predestynują do realizacji zadań publicznych; wytworzyć więzi między wyborcami a ich reprezentantami; maksymalizować i ułatwiać udział obywateli w głosowaniu; stabilizować partie polityczne (s. 45). W kolejnym podrozdziale Autor skupia się już wyłącznie na analizie mieszanych systemów wyborczych, wyjaśniając ich genezę i stan badań nad nimi. Wreszcie w końcowym fragmencie pierwszego rozdziału zaprezentowane zostały pytania i hipotezy badawcze (s. 60—85). Nie przytaczając ich wprost, warto jedynie podkreślić ich spójność z wcześniej sygnalizowanymi problemami badawczymi. Czytelnik ma wrażenie płynnego przejścia od jednego aspektu do kolejnego, dostrzegając ciąg wynikania przyczynowo-skutkowego. Uzupełnieniem tego niezwykle solidnego opracowanego rozdziału jest wyjaśnienie zastosowanej metodologii badawczej. Pomijając szczegółowe wątki poruszane w tej części opracowania, z całą mocą należy zgodzić się z Bartłojem Michalakiem, że metoda empiryczno-statystyczna oparta na analizie wskaźnikowej jest najbardziej adekwatna do przyjętych wcześniej założeń i w pełni pozwoli dokonać falsyfikacji bądź też konfirmacji przyjętych hipotez.

Rozdział drugi zatytułowany *Mieszane systemy wyborcze: założenia teoretyczne* poświęcony został charakterystyce istniejących definicji mieszanych systemów wyborczych. Lektura tego fragmentu książki wskazuje z jednej strony na bogaty warsztat badawczy i ogromne doświadczenie Autora, który w sposób przemyślany i spójny porusza się po różnych zawiłych zagadnieniach związanych z istotą działania i cechami mieszanych systemów wyborczych oraz ich typologizacją, natomiast z drugiej strony pokazuje jego umiejętność krytycznego myślenia (s. 171—173) i konceptualizacji zjawiska.

W następnym rozdziale poświęconym empirycznym aspektom działania mieszanych systemów wyborczych (*Mieszane systemy wyborcze: warianty empiryczne*) Bartłoj Michalak szczegółowo opisuje wszystkie wykorzystywane obecnie i w przeszłości na świecie mieszane systemy wyborcze. Za niezwykle trafny należy uznać przyjęty sposób ich omawiania, w którym

wyraźnie można dostrzec logikę i funkcjonalność, dzięki czemu uniknięto wrażenia przypadkowości i nieporządku. Omówienia poszczególnych rozwiązań stosowanych w poszczególnych państwach dokonano ze względu na podtyp systemu mieszanego (systemy korekcyjne, systemy paralelne i systemy transferu głosów). Dodatkowo warto zauważyć, że charakterystyka poszczególnych państw przebiegała według identycznego schematu obejmującego między innymi genezę, cele polityczne, jakie legły u podstaw wdrażania określonego modelu ordynacji wyborczej, charakterystykę poszczególnych parametrów technicznych zastosowanego systemu wraz z ich ewentualną modyfikacją w czasie oraz ocenę skutków politycznych, jakie one przyniosły. Rozdział wieńczy krótkie ujęcie statystyczne mieszanych systemów wyborczych, które omówiono wcześniej. Dużym ułatwieniem dla Czytelnika są też krótkie podsumowania poszczególnych podrozdziałów, które ułatwiają syntetyczną rekapitulację najważniejszych wniosków.

Rozdział czwarty zatytułowany *Dysproporcjonalność mieszanych systemów wyborczych* poświęcony został wyjaśnieniu niezwykle istotnego zjawiska odchylenia od proporcjonalności wyborów, jakie mogą wystąpić w mieszanych systemach wyborczych. Ta część analiz dotycząca w rzeczywistości diagnozy istnienia deformacji wyborczych przesądza wraz z kolejnym rozdziałem o walorach całej pracy. Autor w najdrobniejszych szczegółach opisuje w nim sposoby mierzenia dysproporcjonalności systemów wyborczych. Swoje wywody rozpoczyna od precyzyjnego wytłumaczenia, czym powinien charakteryzować się system w pełni proporcjonalny i kiedy można mówić, że warunek ten nie jest spełniony, względnie, jak stopniowalne jest to zjawisko. W dalszej części rozdziału wyjaśnione zostają wskaźniki dysproporcjonalności (m.in. indeks Douglasa Rea'a, indeks Loosmore'a-Hanby'ego, indeks Michaela Gallaghery) wraz z ich krytyczną analizą. Podkreślić należy zwłaszcza fakt, że Autor nie przyjmuje bezwarunkowo wszystkich zalet wspomnianych indeksów, lecz wskazuje także na ich słabe strony, dość szczegółowo wyjaśniając ich praktyczne zastosowanie i popularność wśród badaczy systemów wyborczych. Warto w tym miejscu jeszcze raz podkreślić, że rozdział ten został opracowany bardzo starannie i można być pewnym tego, że jeżeli osoba nawet niewtajemniczona w meandry systemów wyborczych go przeczyta, będzie miała jasność co do reguł i obowiązujących zasad pomiaru proporcjonalności. Logiczność wywodu wraz z umieszczeniem wszystkich szczegółowych wzorów matematycznych stosowanych w pomiarach (s. 274, 276, 278, 280, 284, 286) oraz pomocnych tabel (s. 282, 284, 289, 290, 294, 300, 302—307, 317, 318, 320, 327, 332) są niewątpliwą zaletą tego fragmentu książki. Podobnie jak w poprzednim rozdziale, po kolejnych podrozdziałach zamieszczono syntetyczne podsumowania ułatwiające uporządkowanie wyników badań.

W strukturze pracy ostatni — piąty — rozdział został poświęcony określeniu wpływu mieszanych systemów wyborczych na systemy partyjne (*Mie-*

szane systemy wyborcze a liczba partii politycznych). Zestawienie wyników dotychczasowych badań wraz z badaniami własnymi Autora pozwala w ostatecznym rozrachunku sformułować wiele ciekawych i inspirujących do dalszych poszukiwań wniosków (s. 396—403). Wiele wątków podjętych w tym rozdziale jest potrzebnych, choć można odnieść wrażenie, iż nie wszystkie one zostały rozwinięte w odpowiednim stopniu.

Jak przystało na solidne opracowanie naukowe, książka zawiera zakończenie, w którym zawarto wszystkie najważniejsze ustalenia i wyniki poczynionych badań własnych. Na uwagę zasługuje jednak to, że znalazły się tu przede wszystkim bardzo dokładne i konkretne odpowiedzi na postawione we wstępie pracy pytania i sformułowane hipotezy. Przemawia tu zwłaszcza sposób uzasadnienia odpowiedzi, który świadczy o niezwyklej staranności i dojrzałości naukowej Autora.

Po przedstawieniu w zasadzie samych atutów i pozytywów, jakie cechują książkę Bartłomieja Michalaka, pozostaje zastanowić się, czy recenzowane dzieło ma w ogóle jakieś mankamenty? Odrzucając zarzut braku holistyczności badania i nieporuszania wszystkich możliwych wątków (np. kwestii wpływu systemu wyborczego na stabilność gabinetową), o czym wspomniano we wstępie niniejszej recenzji, można jednak doszukać się drobnych uchybień, które i tak w ostatecznym rozrachunku nie przesłaniają wysokiej oceny całej pracy. Wśród nielicznych słabszych stron recenzowanej książki wymienić można pojawiające się tu i ówdzie językowe niedoróbki i błędy w nazwach obcojęzycznych (np. s. 195 niem. *Erststimme*). Najprawdopodobniej wynika to z nie do końca solidnej korekty książki. Spore wątpliwości budzi również sposób zaprezentowania bibliografii, która nie została uporządkowana w jakikolwiek sposób. Podawanie w jednym ciągu łącznie, prac zwartych, wydawnictw ciągłych, źródeł internetowych i innych sprawia wrażenie niechlujstwa i na tym poziomie wydawnictwo uniwersyteckie nie powinno do tego dopuścić.

Konkludując, należy stwierdzić, że książka Bartłomieja Michalaka *Mieszane systemy wyborcze. Cele, rozwiązania, konsekwencje* jest wartościowym, wnikliwym i rzetelnym oraz inspirującym do dalszych dyskusji i badań studium mieszanych systemów wyborczych. Dbłość z jednej strony o wszechstronność rozważań, a drugiej strony — o ich precyzyjność nadają pracy istotne walory poznawcze i mimo że Autor nie wystrzegł się pewnych drobnych mankamentów, to jest to ważne i potrzebne opracowanie, które z pewnością będzie niezwykle przydatne zarówno studentom, jak i badaczom zawodowo zajmującym się systemami wyborczymi.

Robert Radek